

VIVESIANA

Vol. I

2016

ASSOCIACIÓ D'AMICS DE LLUÍS VIVES
UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

VIVESIANA

ISSN 2445-236X | Vol. 1. 2016

Edita: Associació d'Amics de Lluís Vives – Universitat de València

C./ La Nau, 2

46003 València

URL permanent: <https://ojs.uv.es/index.php/VIVESIANA>

Consell científic

Antonio Ariño Verdú (Universitat de València, Espanya)

Francisco Calero (Universidad Nacional de Educación a Distancia, Espanya)

Karl Kohut (Katholische Universität Eichstätt-Ingolstadt, Alemanya)

Marina Mestre Zaragoza (École Normale Supérieure, Lyon, França)

Gilbert Tournoy (Katholieke Universiteit Leuven, Bèlgica)

Consell editorial

Marco Antonio Coronel (Universitat de València)

Francesc J. Hernández (Universitat de València)

Helena Rausell (Universitat de València)

VIVESIANA és una revista científica anual, que té com a objectiu la publicació d'estudis sobre Joan Lluís Vives i el Renaixement. Es publica en Open Journal System. La secció ARTICLES està sotmesa a avaluació.

VIVESIANA

ISSN 2445-236X | Vol. 1. 2016

INDEX

Introducció 5-7

Obres de Vives **9-30**

[*L. Vives in Tacito emendatio*] 11-13]

[*Esmena de Lluís Vives a Tàcit*] 14-15]

[*Enmienda de Lluís Vives a Tácito*] 16-17]

Fragments d'una obra perduda

Fragments of a lost work

Francesc J. Hernández 11-30

Articles **31-86**

Estratègia i transcendència dels noms en els Diàlegs de Joan Lluís Vives

Strategy and transcendency of the names in the Dialogues of Juan Luis Vives

Adela Codonyer Nácher 33-43

La cabeza y el cuerpo: Teología, política y género en Luis Vives

The head and body: theology, politics and gender in Luis Vives

Pedro García Pilán 45-62

Un professor valencià exiliat recorda l'exiliat Lluís Vives

A Valencian exiled teacher remembers the exiled Lluís Vives

Josep-Vicent Garcia Raffi 63-71

[Annex. Valenciania de Vives per Julià Amo 70-71]

VIVESIANA

ISSN 2445-236X | Vol. 1. 2016

Apuntes apologéticos a *De institutione foeminae christianae* de Juan Luis Vives

Apologetic Notes to De institutione foeminae christianae of Juan Luis Vives

Raúl Francisco Sebastián Solanes

73-86

Miscel·lània

87-122

VIVES & MARCH, DRAPS. Comèdia tràgica en vuit escenes

Josep Sanz Biosca

89-122

Llibres

123-126

Vives, educador

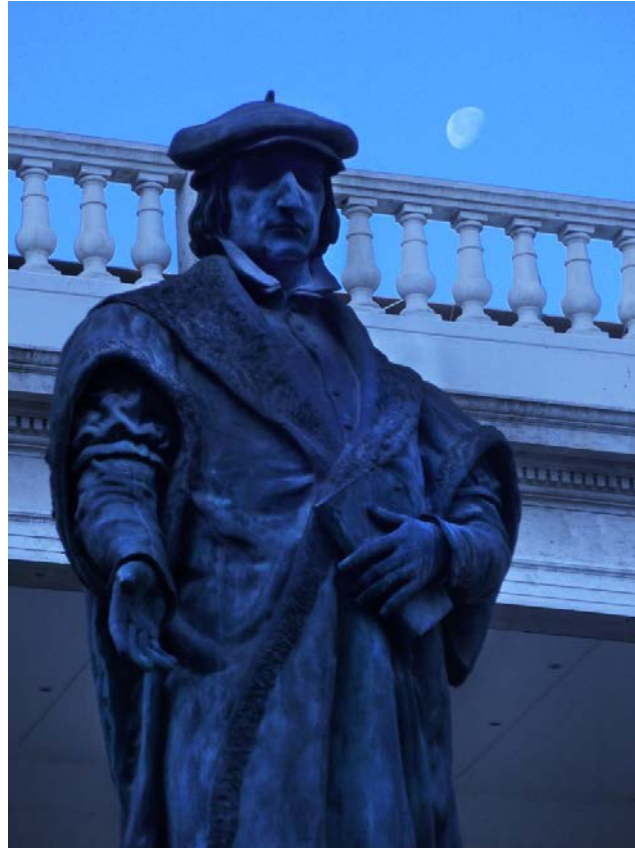
Francesc J. Hernàndez

125-126

Fotografia de contraportada

María Magdalena Ruiz

127

ARTICLES

VIVESIANA

Un professor valencià exiliat recorda l'exiliat Lluís Vives *A Valencian exiled teacher remembers the exiled Lluís Vives*

Josep-Vicent Garcia Raffi¹

Resum

Julià Amo i Morales fou un mestre, advocat valencià compromés amb la República i l'ensenyament. Va lluitar a la guerra i, després de passar per un camp de concentració francès, va exiliar-se a Mèxic des del 1939. Fou un reconegut bibliògraf en el país americà i va escriure en diaris i revistes. També va col·laborar en publicacions de l'exili. En una d'elles, *Quaderns de l'Exili*, va escriure un article sobre Lluís Vives en un monogràfic sobre el País Valencià. Un text que reproduïm i que és un repàs personal de la vida i l'obra del filòsof valencià, una reivindicació de la seua valenciania. Però també li desperta els records d'estudiant a la Universitat de València on hi ha al mig del pati l'escultura de Lluís Vives.

Mots clau

exili republicà, Mèxic, julià Amo i Morales, *Quaderns de l'Exili*

Abstract

Julià Amo i Morales was a Valencian teacher and lawyer deeply committed to the ideals of the Republic and education. He fought in the Spanish Civil War and, after his stay in a French concentration camp, exiled himself to Mexico in 1939. There he got recognition as a bibliographer and published articles in several newspapers and journals, and collaborated in magazines devoted to matters related to those exiled in that country. In one of them, *Quaderns de l'Exili*, he published an article about Lluís Vives, which was included in a monograph about the País Valencià. This text is reproduced here. It is a summary of the intellectual biography and work of the Valencian philosopher as well as a vindication of his Valencianness. Amo i Morales's literary portrait echoes his memories as a student at the Universitat de València where the sculpture of the philosopher honors the yard.

Keywords

Spanish Republican exile, Mexico, Julià Amo i Morales, *Quaderns de l'Exili*

---

¹ Departament de Didàctica de la Llengua i la Literatura. Facultat de Magisteri. Universitat de València (Grup ELCIS). Josep.garcia-raffi@uv.es

1. UN PAÍS DE REVISTES A L'EXILI

En el número 10, corresponent al mes de novembre-desembre de 1944, de la revista catalanoamericana d'exili editada a Mèxic, *Quaderns de l'Exili*, Julià Amo escriu «Valenciana de Vives» en la secció 'Vida i caràcters'. Aquell número de la revista era una mena de monogràfic dedicat al País Valencià. L'editorial, sense signar però amb l'estil característic de Joan Sales, un dels seus responsables, es titulava «València la clara». La revista esdevé una reivindicació de la cultura (catalana) al/del País Valencià. I així hi podem llegir articles dedicats a la dama d'Elx, Joanot Martorell, Constantí Llombart, Blasco Ibàñez, Bernat i Baldoví i Lluís Vives i sobre l'art valencià i les relacions catalanovalencianes.

Aquesta informació pot resultar estranya per a un lector del segle XXI, aliè al context de la publicació. Hi hem de recordar que un dels aspectes més rellevants de la cultura catalana contemporània ha estat la producció de diaris i revistes. Més encara quan, per motius polítics, la nostra cultura n'ha estat capaç de crear, en un context diferent i distant del país, una gran mostra. Així es van crear més de dues-cents trenta publicacions a Amèrica des del 1831. Tanmateix, s'hi van concentrar especialment en les dècades posteriors a la desfeta republicana del 1939. Van ser fetes majoritàriament pels catalans derrotats de la guerra i foren una plataforma d'expressió intel·lectual, artística, cívica i política a Europa i Amèrica. Hem de recordar-hi també que a l'època de la Segona República (tot i el curt temps que va durar) van sorgir una gran quantitat de revistes literàries i polítiques, amb una pluralitat sorprenent, exemple de la vitalitat cultural i política que hi havia. És normal, doncs, que a l'exili aquella activitat es volguera continuar tot i unes circumstàncies tan diferents.

Quaderns de l'Exili fou editada entre el 1943 i el 1947 (se'n van editar 26 números) i era impulsada pels escriptors Ferran de Pol i Joan Sales. Aviat es va convertir en una de les més actives i importants de les publicacions catalanes de l'exili republicà. Era mantinguda econòmicament pels donatius i pels anuncis comercials que hi incloïa, el que va permetre la tramesa gratuïta arreu, malgrat els entrebancs de la guerra mundial. Era una revista politicocultural amb una forta intenció de crear opinió. En la premsa dels exiliats es poden establir tres grans grups de continguts: les revistes polítiques, les culturals i les científiques. Tanmateix les divisions no estan delimitades perfectament i les polítiques no deixaven d'incloure articles culturals o textos literaris i en les culturals apareixia com a subtema freqüentment la reflexió política o d'actualitat. (González 2010: 145-156)

Quaderns de l'Exili va suposar una nova reflexió —tal vegada la més innovadora de l'exili català— sobre «el Desastre Nacional del 1939», el paper dels intel·lectuals i el futur de la cultura catalana. La revista donava una importància cabdal al fet militar i hi tenia una secció específica «Les armes i les lletres», fet que va causar més d'una crítica en el món de l'exili català:

La nostra campanya en favor de treballar per un exèrcit propi, ha suscitat un sens fi de comentaris en la premsa catalana exiliada de totes les tendències. Però no volem silenciar que hem estat força combatuts per unes quantes persones que, en tons diversos i amb correcció diferent, han vingut a dir que el nostre país és essencialment antimilitar; que té, en fi, l'instint més adequat perquè l'atrapin més fàcilment. (Ferran de Pol 1946: 13-14)

Hi defensa, amb un programa de sis punts, la unitat nacional dels Països de Llengua Catalana; la possible intervenció d'una unitat combatent catalana a la II Guerra Mundial contra els feixismes europeus i la consideració del Nacionalisme com un sentiment d'igualtat de tots els compatriotes. El grup tingué detractors com es veu en algunes cartes o contestacions polèmiques de la redacció en diversos números o per articles en altres revistes d'exili. També, però, tingué una sèrie de persones al seu favor com ara Bosch Gimpera, F. Soldevila, C. Cardó, etc. Hi destacaria també la convicció que tenia Ferran de Pol i la resta del grup de *Quaderns de l'Exili* pels Països de llengua catalana.

2. JULIÀ AMO I MORALES, UN PROFESSOR EXILIAT A MÈXIC

En aquest context sociopolític que crea l'exili fou normal que alguns exiliats catalanoparlants (valencians o balears) escrigueren en revistes fetes per exiliats catalans. Fou el cas de Julià Amo i Morales (València, 1908 – Mèxic?), advocat, mestre, catedràtic d'institut, llicenciat en filosofia i lletres, i col·laborador en la premsa mexicana i de l'exili republicà. Ell va ser un dels més tres mil exiliats valencians que van viure al país americà. Es va naturalitzar mexicà i els seus títols universitaris van ser-hi reconeguts.

Amo va ser professor de francès des de 1933¹ i va impartir classes als instituts de Mora de Toledo des de novembre d'aquest any fins a juliol de 1937 i de Gandia des d'aquesta data fins a finals de 1938. Va ser director de tots dos centres i va exercir-hi també com a advocat. A més, a Gandia, fou delegat del Tresor Artístic. Al port de la capital de la Safor va fer d'interpret des de març del 38 fins que va marxar ell mateix des dels seus molls el 15 de març del 39. També va ser membre de la UGT des de 1935 i de la Federació Espanyola de Treballadors de l'Ensenyament de Madrid des de 1936.

Durant la guerra civil va incorporar-se com a voluntari a l'exercit republicà en desembre del 1936 i va ser tinent d'Infanteria de la 46a Brigada de la Columna Uribarri durant set mesos i va combatre al front de Toledo. A les acaballes de la guerra va marxar cap a França i passa per Seta, Agde (on va estar internat en un camp de concentració, l'anomenat camp dels catalans), París i Bordeus on va embarcar amb l'*Ipanema* rumb a Mèxic el 12 de juny de 1939 i va arribar al port de Veracruz el 7 de juliol de 1939.

A Mèxic van arribar durant la postguerra vora vint mil exiliats que van integrar-se de diferent manera al país americà. Pocs països (la URSS, Xile, República Dominicana, Mèxic...) van col·laborar amb França per rebaixar l'allau de refugiats que fugien d'Espanya. Realment només Mèxic va acollir una quantitat important d'una manera duradora. Així, a principis de 1940, el govern del General Cárdenas va concedir la nacionalitat mexicana als republicans que la demanaren, i en va ser la majoria, entre ells Amo. La situació dels refugiats en un primer moment fou complicada a nivell personal: Amo amb una desposseïció total i «la

---

¹ Dels primers anys d'estada d'Amo a Mèxic es conserva un expedient obert el juliol de 1939 amb el núm. 127 pel CTARE (Comité Técnico de Ayuda a los Refugiados Españoles) que pertanyia al SERE (Servicio de Evacuación de Refugiados Españoles) i que en té còpia la Fundació Pablo Iglesias (prové de la Biblioteca Nacional de Antropología e Historia de México) a qui agraiïc que me n'haja facilitat una còpia. Les dades del primer període de l'exili mexicà en són deutores.

situación lamentable de indumentaria» demana a l'agost del 1939 al Comité d'ajuda roba perquè portava un vestit prestat.

Pel que fa al seu treball de professor tenim constància de la seua participació al Patronato Cervantes –plataforma per a crear escoles per als alumnes i els professors exiliats– del qual va formar part com a vocal de la seua junta directiva. A més va fer de professor durant uns anys a diferents col·legis: segons l'informe de la CTARE treballa en una escola particular (octubre del 1939), el Colegio Franco-Español (a finals del 1939), l'Instituto de Enseñanza Mercantil de México (1941). La creació de centres educatius va ser un dels primers propòsits de les autoritats republicanes a l'exili. S'hi aconseguia un doble objectiu: mantenir el més unida possible la comunitat exiliada i mantenir la renovació pedagògica que havien aconseguit l'escola a la II República.

L'única referència que trobem com a professor universitari és a la Universitat de Motolinia (1943-1944) situada a la Colònia del Valle Cd. de Mèxic. Aquesta universitat va ser reconeguda com a tal per la UNAM aquell curs en què Amo va fer-hi classe. Abans havia estat un centre d'educació infantil i secundària des de 1918. Un dels departaments que va començar fou el de Ciències de l'Educació, on probablement va treballar Amo. Tanmateix aquest sembla que fou el darrer treball com a professor que tingué, tot i que també a Mèxic se li recordava com a mestre en 1980 en un llistat publicat pel Centro Republicano Español de México (reproduït per Cruz 2005: 193).

3. AMO COL·LABORADOR DE PREMSA, DOCUMENTALISTA I BIBLIÒGRAF

El camp on va destacar fou el col·laborador de la premsa i bibliògraf. A vegades s'hi interrelacionaven les dues coses. Va escriure en la premsa mexicana i en la dels exiliats. En el primer cas veiem articles en *Excelsior* (des de 1940), *Revista de Revistas*, *Luminar* i *El Trimestre Económico* (en 1942), *Letras de México* (en 1944) o el *Boletín Bibliográfico del Congreso de la Nación* (en 1944) entre d'altres. Un dels temes del qual va escriure fou de la relació de Cervantes i el Quijote amb Mèxic, i n'ha quedat testimoni en diversos articles en *El Nacional* en 1959.

Pel que fa a les revistes fetes pels exiliats destaquem *Las Españas* (en 1946) i altres publicacions amb ressenyes bibliogràfiques, com per exemple *Romance* (1940-1941) on normalment s'encarregava de la secció de «Bibliografía» i de «Revista de revistas» i en algun cas també de la «Información científica» (núm. 2, febrer 1940):

Las últimas páginas de Romance estaban destinadas a reseñar libros y a informar sobre actividades culturales y artísticas. Había una importante sección bibliográfica que estaba dividida por países y temas. Julián Amo solía presentar unas fichas bibliográficas que son un modelo en su género. Había asimismo una revista de revistas y, en algunos números, se daba una selección de artículos aparecidos en éstas. (Caudet 1992: 160)

De les revistes catalanoamericanes només tinc constància d'articles en *Quaderns de l'Exili* i *La Nostra Revista*.

Julià Amo va destacar com a bibliògraf i és considerat «uno de los bibliógrafos más importantes españoles, a la altura de A. Miralles y H. Serís.» (Caudet 1992: 160) Fou

documentalista del Departament d'Informació per a Estrangers de la Secretaria de Relacions Exteriors del govern mexicà. Va publicar diverses obres de bibliografia entre les quals cal destacar la més coneguda: *La obra impresa de los intelectuales españoles en América 1936-1945* (Stanford-Califòrnia, 1950) que va escriure amb Charmion Shelby i va editar la Biblioteca del Congrés dels EUA, un catàleg imprescindible per a conèixer l'aportació dels exiliats a Amèrica. *The Hispanic Foundation of the Library of Congress* els van becar per realitzar la investigació, tot i que com assenyala Caudet (1997: 13) «a los pocos meses [de començar-lo] lo tuvo que dejar por enfermedad, siendo continuado por la doctora Shelby». Van adreçar-se a nombrosos exiliats en diversos països americans i hi van anar recollint les informacions que n'oferien. Però abans d'aquesta obra tan citada, ja havia publicat *Normas para la organización de bibliotecas* (1935), *Resumen de bibliografía espanyola* (1936) –a Espanya– i *Método de Trabajo intelectual* (1939) –només arribar-hi, *Anuario bibliográfico mexicano de 1940, 1941 i 1942 Catálogo de catálogos e Índice de periódicos* (1942). *Bibliografía de Bibliografías y Bibliotecas de la capital* (1944) al seu nou país d'acollida.

Tot i que ens ha estat impossible consultar-lo entre la seua bibliografia crida l'atenció aquest *Método de trabajo intelectual*, que porta com a llarg subtítol: *Resumen de conferencia a bordo del tembloroso Ipanema en la travesía Burdeos-Veracruz de: a) un text. b) una relación de libros recomendables c) títulos para una colección de música selecta d) un resumen de bibliografía española y otra de libros sobre la guerra civil*, publicat per l'editorial Cultura als pocs mesos d'arribar a Mèxic i pel qual va demanar una ajuda (que li va ser denegada) a la CTARE, perquè tenia fons del govern republicà espanyol.

Malauradament les notícies sobre Julià Amo desapareixen en el temps a partir de finals dels anys 50. Els diferents índexs o repertoris habituals de l'exili (Mantecón 1982: 725, García: 1995: 18-20) no assenyalen la vida posterior o el final del valencià exiliat. Ens queden pocs testimonis escrits en català de Julià Amo. Les publicacions valencianes dels exiliats –*Senyera, Mediterrani, Levante* de la Casa Regional Valenciana– tenien com a llengua d'ús l'espanyol de forma majoritària. Les revistes catalanes, però, van acollir els textos en català d'autors valencians: *El Poble Català, Revista de Catalunya, Enllà, La Nova Revista, Pont Blanc...*

4. LLUÍS VIVES A L'EXILI: EL RECORD VALENCIÀ D'AMO

El text que recuperem ara se situa en el context de la recuperació de figures bàsiques de la cultura primera dels valencians, per les quals encara se'ns distingeix: sant Vicent Ferrer, Jaume I, la família dels Borja, Lluís Vives... El text d'Amo viu en els paràmetres d'altres textos dels exiliats republicans: la figura d'un personatge vital per a la nostra cultura serveix per recordar el país deixat enrere i per recordar la condició d'expulsats dels republicans. La figura de Vives, a més, va ser recordada des de l'exili diverses vegades. Per tant, el nom del filòsof valencià, doncs, fou un referent per als exiliats valencians o els catalanoparlants. Com assenyala Santi Cortés (1995: 99) dues revistes més de la diàspora se'n recordaren a França: *El Poble Català* en el seu núm. 14 (gener 1940) i la *Revista de Catalunya* en el seu núm. 99, segrestat per la Gestapo a París i possiblement destruït per l'Ambaixada franquista. La figura de Vives sembla engrandir-se davant del drama de l'exili i la repressió contra la

llengua i cultura catalanes de la dictadura franquista. Llegim en la primera revista segons transcriu Cortés (ibídem):

Avui celebrem junt amb els nostres germans de València el quart centenari de la mort de Vives, que és una de les figures més altes de la cultura catalana. Veus amigues del País Valencià s'ajunten en aquest número a les dels nostres col·laboradors habituals per a celebrar la germanor de llengua i d'idees de València i Catalunya. I aquesta commemoració modesta, que té el valor íntim d'una festa de família, haurà d'ésser molt més significativa que els actes solemnes i oficials amb els quals hom voldrà junyir, allà baix, l'obra insigne i la prestigiosa figura de Vives a una doctrina oficial del imperio i a una apologia de la violència coma norma de govern.

Lluís Vives fou també el nom d'un dels centres docents més importants creats a l'exili. (Cruz 1994: 57-66) Fou el primer i va ser iniciativa del Comité Técnico de Ayuda a los Españoles Refugiados del SERE. El nom del valencià fou triat d'una manera conscient:

La elección del nombre del Instituto educativo no fue casual y estuvo repleto de referencias y añoranzas. Luis Vives en su época, y los maestros republicanos en su coyuntura histórica, defendieron proyectos pedagógicos reformistas. Vives nació en Valencia y José Puche, principal animador del Instituto [i que fou rector de la UV] y uno de sus más firmes pilares durante toda su trayectoria, vivió bastantes años en Valencia de cuya universidad fue rector. Por último, igual que el ilustre humanista, los refugiados republicanos se vieron obligados a abandonar sus lugares de origen y emprender el camino del exilio. (Cruz 1995: 97 i nota)

L'article que hem recuperat sobre Vives situa el filòsof en el context vital europeu, explica les relacions amb Enric VIII d'Anglaterra i la seua família i el posterior desafecte reial i finalment la mort a Bruges. El repàs de les obres del valencià serveix Amo per opinar sobre els conceptes del filòsof i les interpretacions que en genera. La coda final fa un gir inesperat: la valenciania de Vives és la valenciania d'Amo que es transporta a la ciutat que el va veure nàixer i el record de l'estudiant novençà que es matricula al vell edifici universitari amb una pati central que presideix l'estàtua en bronze de Vives.

Joan Lluís Vives, Julià Amo van morir lluny del seu país, el seu millor treball va quedar fora de l'abast immediat dels valencians. Foren exiliats, però són presents en la voluntat de la nostra memòria. –

Data de recepció: 10/03/2016 | Data d'avaluació: 21/03/2016

BIBLIOGRAFIA

- CAUDET, Francisco (1992). *El exilio republicano en México. Las revistas literarias (1939-1971)*. Madrid: Fundación Banco Exterior.
- (1997). *Hipótesis sobre el exilio republicano de 1939*. Madrid: Fundación Universitaria Española.
- CORTÉS, Santi (1995). *València sota el règim franquista (11939-1951). Instrumentalització, repressió i resistència cultural*. València / Barcelona: Institut de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- CRUZ, José Ignacio (1994). *La educación republicana en América (1939-1992)*. València: Generalitat Valenciana.
- (1995). «Los colegios del exilio. La obra educativa de los maestros y profesores valencianos», A. Girona i M. Fernanda Mancebo (eds.) *El exilio valenciano en América. Obra y memoria*. València: Institut Gil Albert / Universitat de València, pp. 95-110.
- (2005). *Los colegios del exilio en México*. Madrid: Publicaciones de la Residencia de Estudiantes.
- FERRAN DE POL, L. (1946). «Els valents, els covards i l'exèrcit». *Quaderns de l'Exili*, 23 (setembre), p. 13-14.
- GARCIA, M. (1995). «Julián Amo Morales», en Exiliados. La emigración cultural valenciana (siglos XVI-XX). *Diccionario biográfico del exilio cultural valenciano (1939-1975)*, vol. III. València: Conselleria de Cultura de la Generalitat Valenciana.
- GONZÁLEZ NEIRA, Ana (2010). *Prensa del Exilio Republicano (1936-1977)*. Santiago de Compostela: Andavira editora.
- MANTECÓN, M. (1982). «Índice bio-bibliográfico del exilio español en México», dins Diversos autors, *El exilio español en México (1939-1982)*. Mèxic: FCE/Salvat, p. 717-878.

ANNEX

VALENCIANA DE VIVES

per Julià AMO²

Estem en el Col·legi de Corpus Christi de la Universitat d'Oxford, en l'any 1552. Hi ha un contacte de colzes en la massa d'escolars que s'amuntonen a la porta d'una aula, i immediatament s'obri un corredor entre ells, al mateix temps que corre de boca en boca el nom del mestre de Lleis i Humanitats que acaba d'arribar. És un valencià de bondadós aspecte, molt jove, gens petulant: en Joan Lluís Vives.

En Lovaina, a on coneix a Erasme, explica –als vint-i-huit anys– les obres de Ciceró, Plini el Vell i Virgili. Un bon dia va publicar un comentari model sobre *La Ciutat de Déu*, de Sant Agustí, dedicant l'obra a Enric VIII d'Anglaterra: i el rei comprèn que ningú millor que l'autor podrà ensenyar llatí a la princesa Maria.

El fa cridar i Vives accepta. Compon amb este motiu dos obres didàctiques estimables. Però no és sols la filla. També els pares, Enric Tudor i Caterina d'Aragó es complauen en assistir a les classes del mestre en Oxford. Domina de tal manera el llatí, el grec, les ciències i la filosofia, deprenides primer en València i més tard en París i Lovaina; hi ha tanta dolçor en la seua veu persuasiva, plena de comprensió humana, que l'auditori es sent captivat per un torrent de coneiximents ensenyats de forma magistral.

La bondat, además, una bondat romàntica, l'ompli tot. Disfruta en Vives del favor del rei, rep una pensió; i tot açò ho desprecia per a defendre, cavallerosament, per escrit, a la Reina, quan el seu divorci amb Enric.

El rei s'enfada i ordena empresonar-lo sis setmanes en una masmorra a pa i aigua. És posat en llibertat a condició de no tornar més a la Cort. Però en Vives ho sofreix tot sense doblegar-se i escull abandonar el seu empleu i el país. Es trasllada a Bruges, a on habitualment publicà els seus llibres, i on va amb freqüència a reposar-se del malestar produït pel clima humit d'Anglaterra. Allí mor de gota i cansanci, als quaranta-huit anys, el 6 de maig de 1540.

¿Desaparegué del tot? No. Sobrevisqué l'estel de seixanta obres en llatí i el llegidor pot saborejar la mel de la *Instrucció de la dona cristiana* (Saragossa, 1555) que va dedicar a Caterina d'Aragó, reina d'Anglaterra, donant-li fortalea en la seua adversitat; dels *Diàlegs*; del *Tractat de l'ajut dels pobres*, en el qual, amb vistes a la supressió de la mendicitat, proposa un pla de

---

² El text l'hem transcrit tot respectant la llengua original. Només s'ha accentuat alguna paraula o s'ha corregit algun signe de puntuació. La revista va editar el text escrit amb unes solucions morfosintàctiques i lèxiques que se separaven en ocasions de la normativa general del català. Aquesta opció lingüística pogué ser més de la revista que del mateix escriptor perquè els redactors tenien interès en marcar la procedència valenciana per demostrar la col·laboració dels diferents dialectes del català i el sentit nacional dels països de llengua catalana. Així observem l'ús incorrecte del verb *ser* i *estar*, la preposició *en* davant topònims, el numeral *dos* en compte del femení corresponent *dues*, el sufix *-ea* (*-esa*) en noms de qualitat o barbarismes com 'pertenéixer', 'disfrutar', 'despreciar', entre d'altres.

reglaments per a assistir-los i fer-los útils a l'Estat; de la *Introducció a la Saviesa*, i de tantes obres que testifiquen el seu talent, erudició i recte sentir.

La valenciania de Vives ressalta, més que en cap altra, en els *Diàlegs*, monument de la llengua llatina ple d'evocacions de la terra natal. En el famós diàleg *Les lleis del joc* es pot seguir la topografia de la bella ciutat levantina: l'engís dels afores poblats de tarongers i de rosers, el veïnat de la seua casa paterna, els carrers de la ciutat... Un vivista anglès contemporani, Foster Watson, volgué conèixer personalment eixe ambient de la infantea i adolescència de Vives, i amb tal objecte féu un viatge exprés a València, on va poder vore en els seus propis ulls els llocs citats amb tant amor i enyor per la prosa llatina del gran filòsof.

L'haver tingut en la seua història hòmens com Vives, dóna dret al País Valencià a una reivindicació de la seua aportació a la cultura universal. I se pot parlar de *vivisme* quan un se referix als pensadors valencians, perquè casi tots presenten la marca del gran humanista.

No totes les obres de Vives foren, aleshores, acceptades sense discussió. La intitulada *De ciuitate Dei lib. XXII commentariis illustrati*, fon censurada per els doctors a Lovaina i incluída en l'*Index* de Roma, perquè el seu autor situava al cel a Cató, Numa, Camil i atres idòlatres.

¿Haurà de suposar-se que en Vives era lliurepensador, com sostenen alguns, basant-se en aquella frase: «*Vivim en uns temps difícilíssims, en què no es pot parlar ni callar sense perill...*»?

De ninguna forma. Si hi haguera dubte de la seua característica de catòlic convençut, bastaria repassar el seu llibre *De veritate fidei*, en el qual existeix un paràgraf d'este tenor: «Jo puc enganyar-me i m'enganye sovint; la Iglésia, en estes coses que perteneixen a la suma pietat, no s'equivoca mai.»

En Vives, en canvi, censurà la beateria exagerada. En la *Instrucció a la dona cristiana* aconsella rotundament a les casades que estimen als seus marits i no els posterguen per visitar els temples. I en atres llocs defèn el criteri que més tard va fer seu el Concili de Trento, que les imàtgens no deuen ostentar ornaments rics, sinó més bé fer-se totalment de fusta o marbre.

Sempre m'ha inspirat simpatia la figura d'en Vives. És a la meua memòria, en un matí esplèndid de sol i de llum, d'eixa llum i d'eixe sol de Llevant, inigualable i indescriptible, que banyen el cos i l'ànima dels valencians fent-los ensomniadors, laboriosos i artistes, amb un art barroc paregut al de Mèxic i amb una lluminositat anàloga a la d'un poblet colonial, que el meu pare em portà a inscriure'm com alumne de Lles i Història.

Recorde perfectament l'emoció serena que gustí en el pati central de l'*alma mater*, presidit per una estàtua en bronze d'en Vives. I estic convençut que aquell claustre, amb aquell Vives que per la seua voluntat va morir al desterro, no es borraràn de la meua ment malgrat els anys i de tota una odissea –densa i aturmentada, encara que xicoteta, com a meua–, fora de la València a on vaig nàixer.

Fotografía: Maria Magdalena Ruiz Brox